

A szombathelyi Berzsényi Dániel Városi Könyvtár 13. századi cseh kódextöredéke

Czagány Zsuzsa

(Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet,
MTA BTK Lendület Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport)

Szendrei Janka 1981-ben készített kéziratos jegyzetei alapján¹ a töredéket egykor hordozó, E 1370 jelzetű könyv a szombathelyi múzeum könyvtárának (a mai Berzsényi Dániel Könyvtár elődjének) őre, a jeles magyar nyelvész és etnográfus Pável Ágoston hagyatékából származik.² Szendrei idejében a töredék még rajta volt a hordozókönyvön. Lefejtésére és restaurálására 2005-ben került sor.³ A „Lendület” Digitális Zenei Fragmentológia Kutatócsoport tagjai (Czagány Zsuzsa, Gilányi Gabriella, Szoliva Gábor) a töredéket 2019. novemberében tanulmányozták és digitalizálták a Könyvtár munkatársainak szíves engedélyével.

A hordozókönyv Georg Spindler német, kezdetben lutheránus, majd a reformáció kálvini ágát követő és művelő teológus (c1525–1605) 1596-ban kiadott prédikációit tartalmazza.⁴ A könyv egyik possessora, Johannes Cilikius (Cilikius János) nevét a wittenbergi egyetemre 1663-ban beiratkozott magyarországi diákok közt találjuk.⁵ Feltehetően ugyanarról a Cilikius Jánosról van szó, aki 1662-ben még a jénai egyetemen tanult, és *Johannes, Hungarus*-ként szerepel az ottani jegyzékben.⁶ A wittenbergi diákok névsorában mint „Johannes Cilikius Teplicio – Hungarus” jelenik meg, vagyis feltételezhetjük, hogy a Felvidékről származott.⁷ A „Teplicio” helymegjelölésen talán a Lőcse

¹ Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, Régi Zenetörténeti Osztály, „Szendrei-szekrény”. Digitalizált tartalma elérhető az osztály belső hálózatán.

² A *Magyar életrajzi lexikon* Pável Ágostonról szóló cikkét lásd: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/p-77238/pavel-agoston-773AC/> (utolsó fölkeresés: 2022. január 28.)

³ Az információt Sánta Sárának, a Berzsényi Dániel könyvtár munkatársának köszönjük.

⁴ *Passio et resurrectio Christi. Auslegung der Historien und Geschichte vom Leyden/Sterben und Auferstehung unsers Herrn und Heylands Jesu Christi. Geprediget und jetzt erst in Druck verfertigt durch Georgium Spindler Emeritum, jetzund zu Newmarck. Sigen in der Grafschaft Nassaw/etc. 1596.* Georg Spindler-ről lásd: *Spindler, Georg.* In: Alfred Eckert: *Die deutschen evangelischen Pfarrer der Reformationszeit in Westböhmen.* (= *Biographisches Handbuch zur böhmischen Reformationsgeschichte.* Band 2.) Mathesius, Bad Rappenaubergimpfen 1976.

⁵ vö. Mályusz Elemér szerk., *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár.* XIV. Budapest 1930; Asztalos Miklós, *A wittenbergi egyetem magyarországi hallgatóinak névsora, 1601–1812,* online:

https://library.hungaricana.hu/hu/view/MagyarProtestansEgyhaztortenetAdattar_014_1930/?pg=131&layout=s&query=cilikius

⁶ vö. Moky Gyula, *Magyarországi tanulók a jénai egyetemen,* Budapest, 1890.

⁷ Ugyanezt az adatot közli Johannes Ladislaus Bartholomaeides, *Memoriae Ungarorum, qui in alma condamniversitate Vitebergensi a tribus proxime concludendis seculis studia in ludis patriis coepta confirmarunt.* Pest 1817, 164 / 1663: 19. Oct.: *Joh. Cilikius, Töplizio Ung.*

mellett fekvő Szepestapolcát (ma Spišská Teplica, Szlovákia) érthetjük. Korabeli feljegyzésekből ugyanis tudjuk, hogy 1698-ban, azaz mintegy 35 évvel egyetemi tanulmányai után Cilikius János tagja volt Lőcse város tanácsának, sőt, azon héttagú testületnek is, amelynek feladata az adószedés gördülékeny menetének biztosítása volt a városban.⁸ Georg Spindler prédikációgyűjteményét már bizonyosan lőcsei városi tanácstagként birtokolta. A könyv belső címlapján Cilikiusé mellett egy másik, 1724-ből származó, meglehetősen kifakult tulajdonosi bejegyzést is találunk: Koczor Ádámét, aki talán azonos a 18. század első feléből származó tárgyalási és anyakönyvi iratokban felbukkanó, ezekben kőszegi lakosként föltüntetett nemessel.⁹

A possessorokból kirajzolódó könyvtörténet alapján Spindler postilláinak bekötésére a Felvidéken, a Szepességen kerülhetett sor a 17. század első felében. Ezt megerősíti a borítóként felhasznált, bizonyosan cseh provenienciájú kódexlap is, amelynek anyakódexe talán a Csehországból menekülőkkel együtt került a Szepességre, hogy ott, valamelyik könyvkötő műhelyben kötészeti nyersanyagként szolgáljon.

A két darabban megőrzött egy csonka bifóliónyi töredék¹⁰ kottairása a cseh gregorián notáció korai (14. század előtti), erős metzi hatást mutató korszakának értékes dokumentuma. A két oszlopba szerkesztett tartalmú fragmentum egy missale notatumból származik, s a Pünkösöd, illetve Szentháromság utáni utolsó vasárnapok misetételeiből őrzött meg néhányat, vagyis a bifóliót az anyakódex temporále-részének végéről szakították ki. Az első lapon a 20. vasárnap introitususa, olvasmánya és evangéliuma maradt fenn, ezt követi – feltehetően egy további, mára elveszett bifólió után – a második lap a 23. vasárnap csaknem teljes proprium-énekanyagával. Ezek az énektételek a középkori misekódexek Európa-szerte megállapodott rendjéhez igazodnak, egyetlen kivétellel: az *Alleluia Lauda anima* ebben a funkcióban viszonylag ritkán fordul elő. Jelenléte a cseh források Pünkösöd utáni alleluja-sorozataiban sem következetes: a késő középkori cseh és morva graduálék többnyire az *Alleluia De profundis*-t helyezik a liturgia e pontjára, s inkább kivételként használják a *Lauda animát*. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy ezt a darabot egyfajta archaizmusként őrizte meg a közép-európai (cseh, lengyel) térség egy-egy forrása.¹¹ Ezekhez sorolhatjuk kivételes előfordulását is néhány magyarországi periférikus kódexben, mint az Ulászló- vagy a Kassai-graduále.¹² A tétel egyébként az európai forrásokban egybehangzóan a 8. tónusú karácsonyi *Alleluia Dominus dixit* kontrafaktumaként jelenik meg: töredékünkön is ezzel a dallammal szerepel.¹³

⁸ A testület működéséről bővebben lásd Matúš Kaščák, „Špecifika správy poddanských majetkov Levoče v 16. – 18. storočí”, *HISTORICA* 51 (2020), Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 119–178, 143.

⁹ vö. Komáromy András, Pettkó Béla (szerk.), „Nagy Iván” családtörténeti értesítő 1900/2, Magyarország családai, 154.

¹⁰ A töredék legteljesebb magassága 222 cm, szélessége 172 cm, az írástükör méretei 192 x 118 cm.

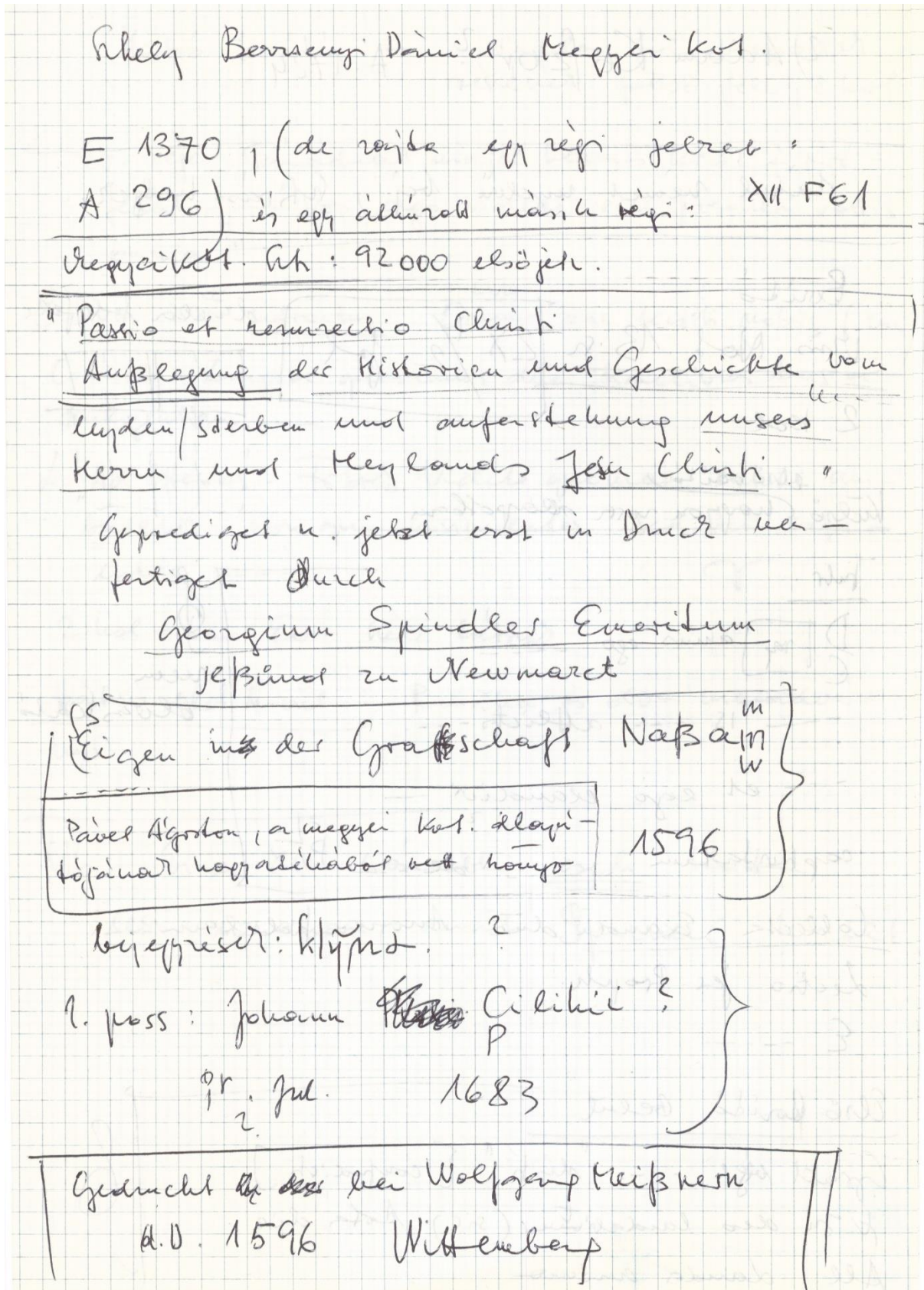
¹¹ Pl. *Graduale ex Kouřim*, Praha Národní knihovna XIV A 1, f 160v, online:

http://www.manuscriptorium.com/apps/index.php?direct=record&pid=AIPDIG-NKCR_XIV_A_1_3T6M8OC-cs

¹² Ulászló-graduále, Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár Ms. I. 3a, online:

http://esztergom.bibliotheca.hu/scan/ms_i_3_a/index.html; Kassai graduále, Budapest Országos Széchényi Könyvtár Clmae 172a-b. Emellett korai francia (többek között premontrei), itáliai, délnémet kéziratokban bukkanunk a nyomára, lásd <http://cantusindex.org/id/g02454>.

¹³ vö. Karlheinz Schlager, *Thematischer Katalog der ältesten Alleluia-Melodien aus Handschriften des 10. und 11. Jahrhunderts*. Erlanger Arbeiten zur Musikwissenschaft Band 2, München, 1965, nr. 271; uő, *Alleluia-Melodien I bis 1100*. Monumenta Monodica Medii Aevi VII, Kassel, Basel, etc. 1968, 137–138.

1. ábra. „Szendrei-szekrény”. Szendrei Janka kéziratoss jegyzetei a töredék hordozókönyvéről

Ev. Sec. Joh. In ult. Cum sublevarat
 oculos Jesus et vidisset quia multitudo
 maxima venit ad eum | dixit ad
 Philippum | unde ememus panes ut
 manducent hi? || Kotta 4 barra szóval, mint
 az írás, ugyanaz. Csak a cím.

disti In Deo

o lauda tota di — e stb

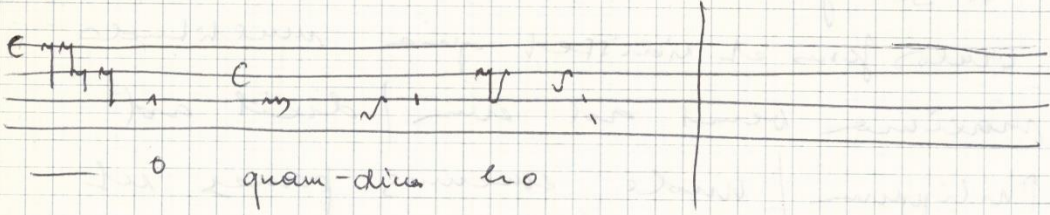
Alle luja lauda ani —

maues do — minus laudabo dominum in vita

me — a psallam deo

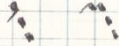
The image shows a page of handwritten musical notation on graph paper. At the top, there is a block of Latin text from the Gospel of John (10:1-10) and a handwritten note in Hungarian: "Kotta 4 barra szóval, mint az írás, ugyanaz. Csak a cím." Below this are five staves of musical notation. The first staff is labeled "disti In Deo". The second staff is labeled "o lauda tota di — e stb". The third staff is labeled "Alle luja lauda ani —". The fourth staff is labeled "maues do — minus laudabo dominum in vita". The fifth staff is labeled "me — a psallam deo". The notation includes various note values, rests, and bar lines. There are some circled notes and a vertical line separating the first two staves.

2. ábra. „Szendrei-szekrény”. Szendrei Janka kéziratos jegyzetei a töredék énektételeiről és kottairásáról

quam-dico ho

Wagghanghörös scand. kötött
 hehunder u - anu cseh gud

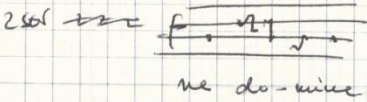
Climans simpla és jobbra haladó
 nika, onlap módosítás esetén:

Clavis: hullámos 2 síma kötött át

Pes: síma, alsó elem piút seicell
 hiszlet befutóval

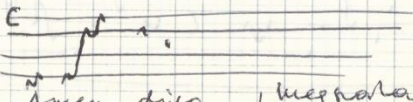
(Belső oldal 2. kol:

1. bontó) Offer. --- át megy a gerincre ---

 ne do-mine

[Offer] gerinc belse-
 jén kell
 még kotta-
 val lenni

[scat] Propicius ---
 --- bus kottis 1/16

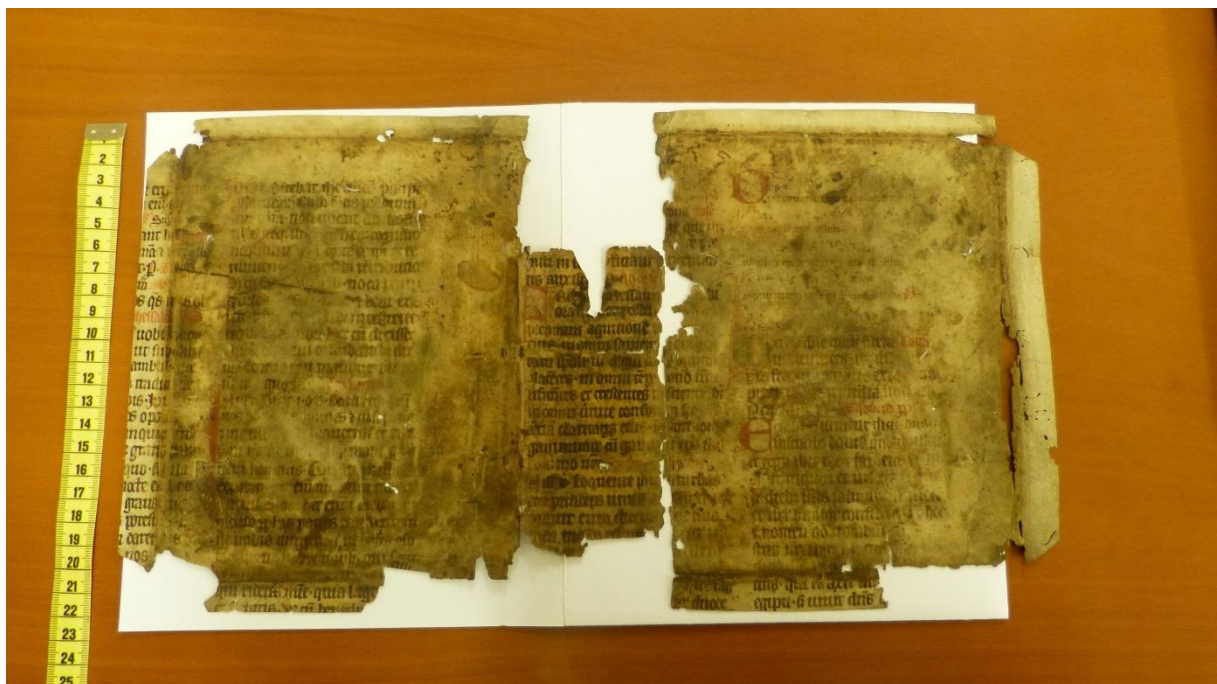
Comu
 Amen dico, meghalad

[Comu]

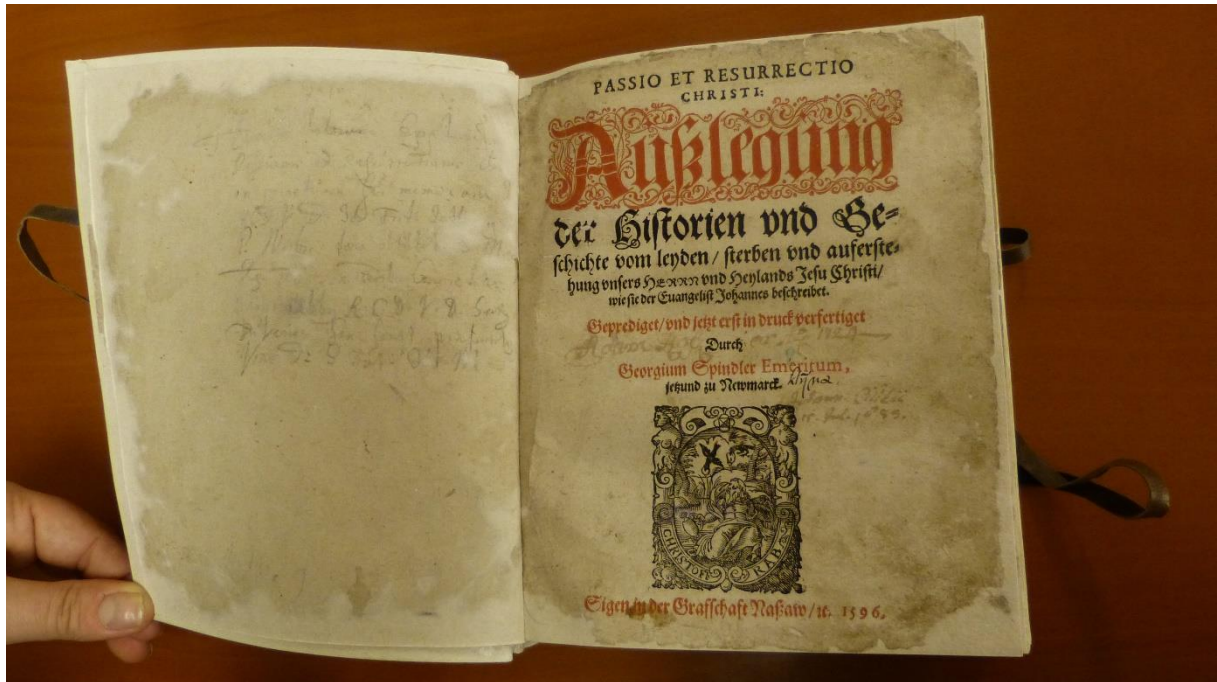
3. ábra. „Szendrei-szekrény”. Szendrei Janka kéziratos jegyzetei a töredék kottairásáról

4. ábra. Szombathelyi töredék, f. 2verso-1recto

5. ábra. Szombathelyi töredék, f. 1verso-2recto

6. ábra. A töredék hordozókönyve a possessorbejegyzésekkel